

บทที่ 7

สรุปและเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” เป็นการศึกษาพื้นที่ (Area Study) มีกรอบคิดเลือกพื้นที่ตามแนวคิดเรื่อง “เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม” โดยกำหนดพื้นที่การศึกษาในอำเภอฉวาง อำเภอพิบูล อำเภอถ้ำพรรณรา อำเภอช้างกลาง และสามตำบล ของอำเภอทุ่งใหญ่ เนื่องจากสามารถเป็นตัวแทนทางข้อมูลที่เป็นและเพียงพอของ “เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน”

“เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” คือ พื้นที่ทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และ ความคิด ของ “ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” ที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ด้วย “พลัง” ต่าง ๆ ทั้งภายนอกและภายในจากอดีตถึงปัจจุบัน

“ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” มี “ร่องรอย” กล่าวขานจากอดีตถึงปัจจุบัน ภายใต้อารมณ์สัมพันธ์ทาง “อัตลักษณ์” ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ของ “เมืองนคร” และเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้ผ่าน “วาทกรรม” “ชาวนอกเขา” “คนฉวาง” “เจดีย์เขาหลักยุคศรีวิชัย” “กรมช้างกลาง” “พ่อท่าน คล้ายวาจาสิทธิ์” “คนหัวหมอ” “ยอดเขาหลวง” “ต้นน้ำตาปี” “คอมฯ พิบูล-ฉวาง” “แร่เขาสุนัข” “น้ำท่วมกะทูน” ฯลฯ ทั้งหมดเป็น “เสียงที่ได้ยิน” แต่ไม่ “รู้จัก” มีแต่ได้ยิน เป็น “เรื่อง ๆ” แต่ไม่รู้เป็น “เรื่องราว” “เรื่องราวชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” หายไปในประวัติศาสตร์ของ “เมืองนครศรีธรรมราช” และภาคใต้ งานวิจัยนี้ได้นำ “เรื่อง” ต่าง ๆ เหล่านั้น และ “หาเรื่อง” มาเสริมต่อกันนั้นจึง “เล่าเรื่อง” และ “อธิบายเรื่อง” จนกลายเป็น “เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” ที่ปรากฏในบทที่ 2-6 ของงานวิจัยนี้

ภายใต้การ “เล่าเรื่อง” และ “อธิบายเรื่อง” ดังกล่าว งานวิจัยนี้พิจารณา การปรับตัว เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน โดยมีชาวบ้าน เป็น “ตัวแสดงหลัก” สิ่งหนึ่งที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่อย่างมี “คุณค่า” คือ “การพึ่งตัวเอง” ทั้งในระดับครอบครัว และชุมชน การจะทำเช่นนี้ได้ชุมชน ต้อง “นับถือตัวเอง” “นับถือกันเอง” วิธีหนึ่งที่สามารถทำได้และประสบความสำเร็จคือ การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้าน ซึ่งเป็นเครือข่ายแนวนอน ทั้งภายในและภายนอก การเชื่อมโยงนี้เกิดจาก “วัฒนธรรมชุมชน” ที่มีมาแต่อดีต ผ่านการปรับตัว ผสมผสานองค์ความรู้ และอัตวิสัยบุคคลต่าง ๆ งานวิจัยนี้จึงค้นหารูปแบบของเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีมาในประวัติศาสตร์ ผ่านการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท งานวิจัยนี้ค้นพบว่า การจะเข้าใจรูปแบบเครือข่าย ที่ชัดเจนในปัจจุบันและต้องการพัฒนาชุมชนต่อไปได้นั้น ต้องเข้าใจผ่านพัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์เฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือใน “เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม” หนึ่งที่ไม่อาจเป็น

รูปแบบ “ทั่วไป” หรือ “สากล” ได้เพราะการก่อรูป ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์และการปรับตัวระหว่าง ชุมชนชนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เฉพาะ “เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม” นั้นเป็นสำคัญ จนหล่อหลอม “ประสบการณ์” กลายเป็น “จิตสำนึก” ทั้งรู้ตัวและไม่รู้ตัว เพียงแต่ “จิตสำนึก” นี้ ไม่ใช่ “สารัตถะ” ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้เมื่อเงื่อนไขเปลี่ยน “จิตสำนึก” ก็เปลี่ยนตาม แต่เปลี่ยนอย่างมีพลวัตร เพราะ ชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย ต่างต้องใช้ “ตัวตน” ในการ “อ้างอิง” “การมีอยู่” หรือ “การดำรงอยู่” เสมอ การใช้ตัวตนอ้างอิงได้ต้องใช้ “ประวัติศาสตร์” เป็นพื้นฐาน และประวัติศาสตร์ที่ใกล้ชิดตัว เริ่มแรกสุด คือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตัวเอง อย่างไรก็ตาม ขอบเขตการเข้าใจรูปแบบเครือข่าย ในการดำรงอยู่ของชุมชนผ่านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตัวเองนั้น ไม่ควรแคบ หรือกว้างเกินไป แนวคิดเรื่อง “เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม” เป็นคำตอบหนึ่งของเรื่องนี้ เพราะชาวบ้านสามารถจัด “ตัวตน” เข้าไปอยู่ในประวัติศาสตร์นี้ได้ “แจ่มชัด” ขึ้นไม่ “พร่ามัว” เหมือนประวัติศาสตร์เมือง หรือประวัติศาสตร์ประเทศหรือรัฐ ขณะเดียวกัน ก็ไม่แคบเสียจนเห็นว่าตัวเองเป็นคนเฉพาะของ หมู่บ้านนั้น ตำบลนั้น อำเภอนั้น จังหวัดนั้น แต่เราอยู่ใน “ระบบภูมิศาสตร์” ใกล้ตัวเดียวกัน นอกจากนี้ทำให้เข้าใจเครือข่ายชัดเจนขึ้นแล้ว ยังสามารถนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในอนาคตได้ดีกว่า การแบ่งขอบเขตเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดตามลักษณะการปกครองของรัฐ เพราะ จะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ที่เป็นจริงและความสัมพันธ์ทางสังคมที่กว้างออกไป

สรุป “ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน”

“ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” ตั้งอยู่ในภาคใต้ของประเทศไทย เขตจังหวัด นครศรีธรรมราชทางทิศตะวันตก ครอบคลุมพื้นที่เขตอำเภอฉวาง พิปูน อำเภอฉวาง ช้างกลาง และ ตามตำบลของอำเภอทุ่งใหญ่คือ ตำบลทุ่งใหญ่ บางรูป และทุ่งสง พื้นที่ทั้งหมดมีแม่น้ำตาปีไหลผ่าน เป็นแกนกลาง โดยมีแม่น้ำสาขาต่างๆเชื่อมต่อจำนวนมาก สภาพพื้นที่เป็นแบบภูเขา แบบที่ลาดเชิงเขา โดยมีที่ราบลุ่มอยู่ตอนกลางพื้นที่ มีฝนตกชุกในแบบป่าฝนเขตร้อน มีน้ำร้อนช่วงเวลาหนึ่ง มีทั้งทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า และแร่ธาตุ แม้ว่าจะลดน้อยลงจากอดีตมากก็ตาม ปัจจุบันพื้นที่นี้มี สาธารณูปโภคที่สะดวกตามมาตรฐานในเขตชนบททั่วไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา (ดูรายละเอียด บทที่ 2 ข้อ 1)

ปัจจุบันพื้นที่แห่งนี้ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท อาคาร บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นปูน มีบ้านไม้เหลืออยู่ไม่มากนัก มีอาคารตึกแถวตามถนนสายหลักสำหรับติดต่อค้าขาย มีสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดน และ ที่ว่าการอำเภอที่ไม่อยู่ในเขตเทศบาล คือ อำเภอฉวางและอำเภอช้างกลาง มีพื้นที่สาธารณะ

และนันทนาการ เช่น ศาลาหมู่บ้าน อ่างเก็บน้ำ สนามโรงเรียน และลาน อบต. ต่าง ๆ มีวัดเป็นสถานที่ทางศาสนา ที่มีจำนวนมากที่สุดคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านเกษตรกรรม นอกจากนั้นยังมี ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมืองชนบท ภูมิทัศน์แบบนี้จะอยู่ในเขตเทศบาลตำบล ประกอบไปด้วย ตึกแถวอาคารพาณิชย์ อาคารบ้านเรือนแบบ “ตลาด” ประจำอำเภอ มีความหนาแน่นมากกว่าในชนบท เป็นศูนย์กลางของสถานที่ราชการ มีพื้นที่สาธารณะไว้จัดงานสำคัญ ๆ ประจำอำเภอ มีวัดอยู่บ้าง ที่โดดเด่นคือ พื้นที่ความเชื่อของคนจีน เช่น ศาลเจ้าต่าง ๆ มีพื้นที่ทางด้านเกษตรน้อยมาก ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสองลักษณะนี้คล้าย ๆ กับพื้นที่อื่น ๆ ที่เป็นอำเภอในชนบทของไทย แต่ที่แตกต่างอยู่บ้างคือ เป็นภูมิวัฒนธรรมที่อยู่ในภูมิศาสตร์เป็นเขตป่าเขา มีที่ราบลุ่มน้อย

แต่ที่โดดเด่นอย่างมากคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพ่อท่านคล้าย เป็น

ภูมิวัฒนธรรมที่เกิดจากการเคารพ ศรัทธาต่อบุคคล มีจำนวนมากและหนาแน่น เป็นลักษณะพิเศษที่ไม่มีที่ไหนในจังหวัดนครศรีธรรมราช หรืออาจกล่าวได้ว่าทั้งในภาคใต้ หรือในสังคมไทยก็ว่าได้ ภาพปรากฏของภูมิวัฒนธรรมทั้งสามประเภทนี้สามารถบอกเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นในเบื้องต้นได้ว่า พื้นที่แห่งนี้เป็นชนบทในเขตที่ราบภูเขา แต่เป็นชนบทที่มีความสะดวกสบาย ด้านสาธารณูปโภคในระดับหนึ่ง มีตลาดเป็นศูนย์กลางการซื้อขาย มีสถานที่ราชการประจำอำเภอ และมีความเคารพ ศรัทธาต่อพ่อท่านคล้ายในระดับที่หนาแน่น เข้มข้น (ดูรายละเอียด บทที่ 2 ข้อ 2)

ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานยาวนานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ พื้นที่แห่งนี้มีการค้าขายผ่านแม่น้ำตาปีตั้งแต่สมัยศรีวิชัย อาณาจักรตามพรลิงค์ และเมืองนครศรีธรรมราช เป็น “เมืองขวาง” ด้านหน้าของเมืองนครศรีธรรมราชทางทิศตะวันตก เป็นที่หลบภัยข้าศึกของเจ้าพระยาบันทึน (พัฒน์) เมื่อครั้งรบกับพม่า มีสถานที่ปรากฏในแผนที่ราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นสถานที่ตั้ง กรมช้างกลาง กรมสำคัญของเมืองนคร มีชื่อสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน เป็นดินแดนที่เกี่ยวข้องกับช้าง การจับช้าง ทรัพยากรสำคัญในอดีตมีไม้คุณภาพสำหรับทำเรือของ “เมืองนคร” โดยเฉพาะสมัย “เจ้าพระยาบันทึนน้อย” และเป็นพื้นที่สำคัญ มีชุมชนหนาแน่นเพียงพอที่สามารถตั้งเป็นอำเภอหนึ่งได้ในยุคปฏิรูประบบราชการสมัยรัชกาลที่ 5 คือ อำเภอฉวาง ในปี พ.ศ. 2440 ทั้งหมดนี้คือ “ตัวตน” คือ การดำรงอยู่อย่างมีพลวัตจากอดีตที่ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน (ดูรายละเอียดบทที่ 3)

“ประวัติศาสตร์หน้าใหม่” ของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบนเริ่มจาก ปี พ.ศ. 2442 เมื่อมีการย้ายที่ว่าการอำเภอจาก “ฉวาง-ท่าชี” มาอยู่ที่บ้านในไร่ ตำบลนาแว ตรงข้ามวัดหาดสูง ตลาดทานพอกจากวันนั้นถึงปัจจุบัน ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบนผ่านพัฒนาการทางสังคม และดำรงอยู่โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ทางเครือข่ายไปตามบริบทในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้าน อันเป็นฐานของชุมชนที่สามารถปรับตัวกับบริบทต่าง ๆ

โดยอาศัย “วัฒนธรรมชุมชน” ผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ จนก่อรูปเป็นองค์กรและเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้าน และสามารถดำรงอยู่ สืบต่อ อย่างมีคุณค่าต่อชุมชนจนถึงยุคปัจจุบัน

“ประวัติศาสตร์หน้าใหม่” ของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบนสามารถแบ่งพัฒนาการออกได้เป็นสามช่วงด้วยกัน คือช่วง พ.ศ. 2442-2504 ช่วง พ.ศ. 2505-2530 และช่วง พ.ศ. 2531-2550 ทั้งสามช่วงมีปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายนอกและภายในเป็นพลังผลักดันให้ชุมชน ทั้งทางกายภาพ สังคม และความคิด เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ชาวชุมชนมีความทรงจำร่วมกันจนสามารถสร้าง “อัตลักษณ์” ขึ้นมาเพื่อสร้างสรรค์ พัฒนาการของชุมชนเพื่อต่อรอง ต่อสู้ กับสิ่งบีบคั้น ขัดแย้งต่าง ๆ จนสามารถดำรงอยู่ในปัจจุบัน

ช่วง พ.ศ. 2442-2504 (ดูรายละเอียดบทที่ 4) เป็นช่วงที่ปัจจัยภายนอกมีบทบาทสำคัญ รัฐสมัยใหม่ได้เข้ามาจัดการ “พื้นที่ทางกายภาพ” คือสถานที่ราชการ และการคมนาคมรถไฟ พร้อม ๆ กับระบบระเบียบใหม่ที่กำหนดบทบาทความสัมพันธ์ระหว่าง ราชการกับประชาชน ทั้งด้านปกครอง การศึกษา และคมนาคม การเกิดข้าราชการอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าหน้าที่การรถไฟ ฯลฯ การเข้ามาของกลุ่มคนจีนชุดใหม่ การก่อเกิดและพัฒนาตลาดท้องถิ่น ทำให้ “พื้นที่ทางสังคม” และ “พื้นที่ทางความคิด” มีความสลับซับซ้อนกว่าเดิม

ทุกกลุ่มต่างปรับตัวซึ่งกันและกัน รัฐต้องประนีประนอมกับชนชั้นนำท้องถิ่น ขณะเดียวกันชนชั้นนำท้องถิ่นต้องประนีประนอมกับรัฐ ผลจากการประนีประนอมทำให้สองกลุ่มนี้กลายเป็นเครือข่ายรัฐสมัยใหม่ด้วยกัน โดยกลุ่มรัฐ “ได้เปรียบ” ในเครือข่ายนี้ ด้านชาวบ้านหรือเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้าน ด้านหนึ่งดำเนินความสัมพันธ์ตามวัฒนธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง อีกด้านหนึ่งต้องปรับตัว “ยอมตาม” เครือข่ายรัฐสมัยใหม่และเป็นผู้ “เสียเปรียบ” มากกว่าหรือไม่น้อยกว่าใน “ระบบศักดินา” แบบเดิมก่อนการปฏิรูปฯ ต้องกลายเป็น “คนของรัฐ” ตามขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพ ต้องเสียภาษี ต้องถูกเกณฑ์ทหาร ฯลฯ

อย่างไรก็ตามภายใต้ความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบนี้ ศาสนาและพระสงฆ์ เป็นตัวช่วยรักษาความสมดุลได้ในระดับหนึ่ง รัฐต้องอาศัยศาสนาและพระสงฆ์ช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านกับศาสนา วัด และพระสงฆ์ผูกพันมายาวนาน รัฐกับชาวบ้านจึงยังพออยู่ร่วมกันได้ในสถานการณ์นี้ ไม่บีบคั้นจนเกินไปนัก นอกจากนั้นชาวบ้านและเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้าน ได้ประโยชน์จากระบบรัฐสมัยใหม่นี้มากเช่นกัน โดยที่รัฐอาจไม่ตั้งใจ การเป็น “อิสระ” จากมูลนายเดิมในระดับหนึ่งสามารถ บุกเบิก ขยายพื้นที่ทำกินใหม่ ๆ ได้ต่อเนื่อง ลูกหลานได้รับการศึกษาสมัยใหม่ และได้ใช้รถไฟ ทำให้การเดินทางสะดวกขึ้น มีแนวทางทำมาหากินมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าในตลาด ชาวบ้านและกลุ่มพ่อค้า สามารถ “เปิดโลก” หลุดกว้างไกลขึ้นจน “คุณภาพใหม่” ค่อย ๆ สะสม ก่อตัวกลายเป็นปัจจัยภายในอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ “ความทรงจำร่วม” ของชาวบ้านจึงกล่าวถึง

พระสงฆ์ ทางรถไฟ โรงเรียน ครู ในแ่งบวมากกว่า ข้าราชการอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ช่วงสำคัญในยุคนี้เป็นช่วงหลัง “2475” ที่ “ความทรงจำร่วม” เกี่ยวกับพ่อท่านคล้ายดำรงอยู่หนาแน่น เมื่อชาวมุขชนต้องการ “ถนนภายใน” เชื่อมโยงหมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ เพราะหมู่บ้าน ตำบลเหล่านี้จำนวนมาก เกิดจากการบุกเบิกใหม่ในช่วงปฏิรูประบบบริหารราชการ การคมนาคมเชื่อมต่อมาที่อำเภอ ตลาด รถไฟ และระหว่างหมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ มีความลำบาก แต่รัฐไม่อาจทำหน้าที่ด้านการพัฒนาได้ ชาวมุขชนจึงร่วมกับพ่อท่านคล้าย สร้างถนนหนทาง สะพาน มากมาย จนเกิดเป็น “ภูมิวัฒนธรรมพ่อท่านคล้าย” จำนวนมากในพื้นที่

พ่อท่านคล้าย คือพระสงฆ์ที่มีบุคลิกภาพสอดคล้องกับบุคลิกภาพของชาวมุขชนภายใต้บริบทในยุคนี้พอดี ความจริงแล้วท่านได้รับ “บารมี” มาจากพ่อท่านคล้าย แต่ท่านมีบุคลิกเป็นตัวของท่านเอง และเข้าใจเงื่อนไขภายใต้บริบทรัฐสมัยใหม่เป็นอย่างดี รัฐก็ไม่ขัดแย้งกับท่าน โดยเฉพาะรัฐหลัง “2475” ทำให้ท่านและชาวมุขชนสามารถพัฒนาท้องถิ่นไปได้อย่างราบรื่น “ปฏิบัติการ” ของท่านไม่ได้เป็นหรือคล้ายกับ “ผีบุญ” ที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน เพราะไม่ได้เน้นไปที่โลกหน้า หรือโลกพระศรีอวตาร พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ แต่เน้นไปที่การพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ แม้จะมีเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ของตัวท่านมากมาย แต่เป็นปาฏิหาริย์ที่แสดงออกทางคุณสมบัติของบุคลิกภาพ เช่น “วาจาสิทธิ์” อันเป็นเรื่องเด่นที่สุด ความหมายคือ “พูดคำไหน เป็นคำนั้น” หรือ “คำไหน คำนั้น” หรือ “พูดจริง ทำจริง” เมื่อมองในระดับชาวบ้านคือ สมบัติหนึ่งของ “นักเลง” ที่ได้รับการเคารพนับถือตนเอง แต่ “วาจาสิทธิ์” ของพ่อท่านคล้ายเกี่ยวข้องกับการ “ทำนายอนาคต” ด้วย จึงมีเรื่องศาสนาเข้ามา ความจริงแล้วบุคลิกภาพของพ่อท่านคล้ายในชีวิตประจำวันก็มีลักษณะ “คำไหน คำนั้น” หรือ “พูดจริง ทำจริง” อยู่แล้ว น่าสังเกตว่าพระที่ได้รับการเคารพนับถือของชาวมุขชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบนหลายท่านได้รับฉายาว่า “วาจาสิทธิ์” เช่น “พ่อท่านเจ้าฟ้า วาจาสิทธิ์” (อำเภอพิปูน) “พ่อท่านกลาย วาจาสิทธิ์ ภายสิทธิ์” “พ่อท่านคล้าย วาจาสิทธิ์” และเกจิชื่อดังในปัจจุบัน คือ “พ่อท่านนวล วาจาสิทธิ์” แห่ง “วัดไสหร้า” ตำบลทุ่งใหญ่ คูเหมือน “วาจาสิทธิ์” จะเป็น “ฉายา” ที่ชาวมุขชนยอมรับและนำไปสู่การเคารพ ศรัทธา เป็นอย่างมาก

“เครือข่ายพ่อท่านคล้าย” จึงเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงทุกกลุ่มได้อย่างชัดเจน หนาแน่นที่สุด เป็นลักษณะเฉพาะของมุขชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน และมีความต่อเนื่องมาทุกยุคสมัย ความจริงแล้วยังมีเครือข่ายของหลวงพ่อกันอื่น ๆ ที่เป็นศูนย์กลางของแต่ละหมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกว่า เครือข่ายวัด หรือเครือข่ายหลวงพ่อ แต่เมื่อมองในระดับเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมแล้ว เครือข่ายวัด หรือเครือข่ายหลวงพ่อ ต่างก็เชื่อมโยงหรือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายพ่อท่านคล้ายทั้งสิ้น

หลังจากปัจจัยภายในที่มาจาก “คุณภาพใหม่” ของชาวชุมชน ดังกล่าวนอกจากการร่วมกันบุกเบิกที่ทำกินใหม่ ๆ สร้างถนนหนทางขึ้นมาเองแล้วยังสนใจ เรื่องการศึกษาในระบบสมัยใหม่มาก เมื่อ “นอกเขา” ไม่มีโรงเรียนระดับมัธยมของรัฐ ลูกหลานจะได้เรียนหนังสือต้องเดินทางเข้าเมือง ปัญญาชน ชนชั้นนำท้องถิ่น จึงได้ร่วมกันตั้ง “โรงเรียนราษฎร์” ขึ้นมาจำนวนมากแทบทุกตำบล ที่น่าสนใจไม่น้อยมีโรงเรียนหนึ่งตั้งชื่อในเชิงเป้าหมาย หรือ “อุดมการณ์” คือ “โรงเรียนพึ่งตนเอง” นอกจากนั้นแม้แต่วิธีการด้านการศึกษาและพัฒนาของพระสงฆ์คนสำคัญอีกท่านคือ พ่อท่านผุด ก็มี “ความเป็นสมัยใหม่” มาก ทำให้ลูกหลานชาวชุมชนมีการศึกษามากขึ้นระดับของ “คุณภาพ” แบบสมัยใหม่ยังมีมากขึ้นตามลำดับ มีความต้องการพัฒนาตัวเองในทุก ๆ ด้านจึงไม่น่าแปลกใจเมื่อ “หมอสมพร” เข้ามาตั้งโรงพยาบาลเอกชน ด้วยเจตจำนงของบุคคลก่อนหน้าโรงพยาบาลรัฐถึง 32 ปี แต่ได้รับการต้อนรับ ยินดี และใช้บริการ หมอสมพรจำนวนมาก

ในช่วงนี้แม้ว่าชาวชุมชนยังอยู่ในยุคเศรษฐกิจแบบ “ทำกิน ทำเพื่อ เหลือขาย” แต่ในทางสังคม และความคิดได้เริ่มเข้าสู่ “ความเป็นสมัยใหม่” ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพในระดับหนึ่งแล้ว ทั้งแนวความคิดการพัฒนา การศึกษา และสาธารณสุข เป็นต้น

ช่วงพ.ศ. 2505-2530 (ศุภราชละเอียดบทที่ 5) เป็นช่วงที่ทั้งปัจจัยภายนอกและภายในมีความสำคัญพอ ๆ กัน และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน “ความทรงจำร่วม” ในยุคนี้เริ่มต้นด้วยปัจจัยภายในจากภัยธรรมชาติ เมื่อ “วาทภัย 05” กวาดล้างพื้นที่สวนและป่าไม้ ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องหันไปพึ่ง “ยางกองทุน” เข้าสู่วิถีการผลิตแบบพืชพาณิชย์ โดยที่ยังอยู่บนฐานเศรษฐกิจแบบยังชีพ เศรษฐกิจสองระบบ คือ เศรษฐกิจแบบตลาดทุนนิยม และเศรษฐกิจแบบยังชีพพึ่งตัวเองได้ปรากฏขึ้นเด่นชัด เป็นยุค “ทำกิน ทำขาย ซื้อกิน” เป็นยุคเริ่มต้นและต่อเนื่องของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นยุค “รอยต่อ” ที่สำคัญ เพราะเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้านแบบเดิมได้ลดความเข้มข้นลง เครือข่ายรัฐสมัยใหม่เข้มแข็งขึ้น เพราะมีระบบตลาดและทุนเข้ามาหนุนเสริม เป็นความสัมพันธ์ที่ชาวบ้านเสียเปรียบ

ยุคนี้เป็นยุคสมัยแห่งความขัดแย้งทั้งทางธรรมชาติและสังคม ทางธรรมชาติต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติที่ร้ายแรง ขณะเดียวกันทางสังคมยิ่งโหมชดให้ชุมชนยากลำบากมากขึ้น ปัจจัยจากอำนาจรัฐเผด็จการ อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ การสูญเสียอำนาจของชนชั้นนำท้องถิ่นจากรัฐเผด็จการ การถูกกระทำแบบ “เหวี่ยงแห” ของชาวบ้าน บุคลิกที่ “ไม่ยอมคน” ของ “ชาวนอกเขา” ผลประโยชน์มหาศาลจาก “แร่เขาสุณย์” ทั้งหมดเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน จนก่อเป็นความขัดแย้งที่รุนแรง สลับซับซ้อนอย่างมาก

ยุคนี้ทำให้พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยนไป มีพื้นที่ “ยางกองทุน” เพิ่มมากขึ้นและขยายออกไปสู่เขตป่าเขา มีการ “ป้ายสี” ว่าบางพื้นที่มี “สีแดง” “ชมพู” รัฐจึงตัดถนนหนทางเข้าไปจำนวนมาก

มีการตั้งอำเภอใหม่ คืออำเภอพิบูล “พื้นที่ทางสังคม” ก็เปลี่ยนไปมาก อุดมการณ์รัฐ ปะทะ
อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ เกิดปฏิบัติการทางสังคมมากมาย รัฐจัดกิจกรรมความมั่นคง อบรม
ตั้งกลุ่มมวลชน คอมมิวนิสต์ก็ทำเช่นเดียวกัน ปฏิบัติการทางอาวุธ “ฆ่ากันไป ฆ่ากันมา”
ความหวาดระแวงเกิดขึ้นไปทั่ว แม้จะผ่านช่วงใช้อาวุธ และเข้าสู่ช่วงพัฒนาตามแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติก็ตาม

อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวชุมชนได้ปรับตัวในยุคสมัยนี้ด้วยความลำบาก เสียเปรียบระบบ
ตลาดทุน และรัฐ และได้รับผลจาก “การพัฒนา” เข้าไปบ้าง แต่ชุมชนก็ได้สัมผัสกับโรงเรียนระดับ
มัธยมสมัยใหม่ของรัฐ โรงพยาบาลของรัฐ ถนนใหม่ ทั้งภายในและภายนอก การรวมกลุ่มภายใต้
การสนับสนุนของรัฐ ทำให้ชาวชุมชนได้รับรู้ถึงระบบการรวมกลุ่มแบบใหม่ มีการบริหารจัดการ
เป็นรูปแบบชัดเจน เมื่อประกอบกับองค์ความรู้ชุมชนที่มีมาในอดีต ฐานความรู้สมัยใหม่จากระบบ
การศึกษา องค์ความรู้จากองค์การพัฒนาเอกชนและ “องค์ความรู้” จากความขัดแย้ง ทั้งหมดนี้ทำให้
“พื้นที่ทางความคิด” เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เกิด “คุณภาพใหม่” ของความคิด ส่วนหนึ่งนำมาสู่
การก่อตัวรูปแบบการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายแนวอนแบบใหม่ในเวลาต่อมา โดยมีตัวอย่างที่
เด่นชัดกรณีกลุ่มสวนยางไม้เรียงนั่นเอง

อย่างไรก็ตามในช่วงนี้แม้ว่าจะเกิดความขัดแย้ง มีความลำบากมากเพียงใด แต่ความ
เคารพศรัทธา ต่อพ่อท่านคล้ายมีความต่อเนื่องเป็นอย่างมาก และพัฒนามาถึงจุดที่ “เครือข่ายพ่อ
ท่านคล้าย” สามารถร่วมกันสร้างถาวรวัตถุทาง “จิตใจ” ที่สำคัญยิ่งใหญ่มาก และมี “นัยยะ” ต่อ
ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นและตัวเมือง คือ เจดีย์วัดธาตุน้อย นอกจากนั้นพ่อท่านคล้ายยังมี
บทบาทต่อยุคสมัยแห่งความขัดแย้งนี้มาก พ่อท่านคล้ายเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านทุกกลุ่ม
ในช่วงแรกรัฐก็อาศัยพ่อท่านคล้ายในการเป็นตัวกลางคลี่คลายความขัดแย้ง เพราะรัฐสามารถ
“เข้าถึง” พ่อท่านคล้ายมากกว่าคอมมิวนิสต์ แต่เป็นช่วงเวลาสั้น ๆ เพราะพ่อท่านคล้ายชราภาพ
มากแล้วและมรณภาพในปี พ.ศ. 2513 อันเป็นช่วงที่ความขัดแย้งเริ่มเข้มข้น บทบาทพ่อท่านคล้าย
จึงกลายเป็นที่พึ่งทางใจของทุกกลุ่มหลังจากที่ท่านได้มรณภาพแล้ว

ช่วง พ.ศ. 2531-2550 (ดูรายละเอียดในบทที่ 6) เป็นช่วงที่ทั้งปัจจัยภายนอกและภายในมี
ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันเช่นเดียวกับช่วงก่อนหน้านี้ ปัจจัยจากภัยธรรมชาติเป็นตัวเริ่มต้น
ของช่วงนี้เช่นเดียวกัน แต่ครั้งนี้เป็นน้ำท่วมใหญ่ โคลนถล่ม ดินถล่ม ในปี พ.ศ. 2531 ส่งผลสำคัญคือ
พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยนไปมากทั้งจากธรรมชาติและมนุษย์ ที่คลอง ที่ลุ่ม ที่นา ที่สวน ตลาด
บ้านเรือน ถูกหิน โคลน ดินทับถมจนไม่สามารถใช้ประโยชน์แบบเดิมได้ ต้องย้ายที่ทำการ ย้ายที่อยู่
อาศัย หรือเปลี่ยนมาปลูกยางพาราเป็นหลัก ที่นาเหลือน้อยลงมาก และมีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ
ขนาดใหญ่ สองอ่างคือ อ่างเก็บน้ำกระทุง และคลองดินแดง กลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่โดดเด่น

มากในปัจจุบัน

ชาวชุมชนมีวิถี “เศรษฐกิจยางพารา” เป็นส่วนใหญ่และอยู่ภายใต้ระบบตลาดในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจแบบพึ่งพาตัวเองมีน้อยลงมาก ต้องพึ่งตลาดเป็นส่วนใหญ่ เป็นยุค “ทำขาย ซื้อมากิน ซื้อมีใช้” สังคมไทย และชุมชน “ใกล้ชิด” โลกมากขึ้นจากการคมนาคมและข้อมูลข่าวสาร แต่ยังคงไว้ซึ่งการเป็น “ผู้ผลิตเล็กอิสระ” อันเป็น “จุดแข็ง” ที่มีมาแต่อดีต

ช่วงนี้ชุมชนอยู่ในยุคการเมืองท้องถิ่นแบบใหม่ คือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองภายในท้องถิ่นเปลี่ยนไปมาก การแข่งขันอำนาจการเมืองท้องถิ่นมีสูง มีความสัมพันธ์กับการเมืองระดับจังหวัดและระดับชาติ เมื่อประกอบกับระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาตลาดมากขึ้นทำให้ชุมชนมีความเป็น “ปัจเจก” มากขึ้น เครือข่ายความร่วมมือชาวบ้านแบบเดิมมีน้อยลงมาก แต่ “สายใย” ที่เชื่อมโยงชาวบ้านในอดีตยังอยู่ ชาวบ้านรวมตัวกันไปมาหาสู่กันในการประเพณีและกิจกรรมนันทนาการตามช่วงเวลา

อย่างไรก็ตาม อีกด้านหนึ่งของการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้านแบบใหม่ อย่างเช่น กลุ่มสวนยางไม้เรียง ได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนสามารถเชื่อมเครือข่ายในระดับจังหวัด ประเทศ และข้ามสาขาอาชีพได้พร้อม ๆ กับสร้างนวัตกรรมใหม่โดยการตั้งศูนย์เรียนรู้และเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไปทั่วประเทศ ทำให้กลายเป็น “คลัง” ความรู้ขนาดใหญ่ที่เกิดจากชาวบ้านเอง นอกจากนั้นด้วยกระแสการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ชุมชนสามารถรวมตัวกลุ่มแพทย์แผนโบราณ สามารถตั้งเป็นโรงเรียนสอนคนทั่วไปได้อย่างมีคุณภาพ นอกจากนั้นยังมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดจากชาวบ้านเอง และได้รับการสนับสนุนจากรัฐอีกจำนวนหนึ่ง การรวมกลุ่มและเครือข่ายเหล่านี้เป็นรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้านแบบใหม่ที่ผสมผสานกันระหว่าง ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ภูมิปัญญาจากวัฒนธรรมชุมชนในอดีต องค์ความรู้สมัยใหม่ทั้งจากรัฐและเอกชน และองค์ความรู้จากการปฏิบัติการจริงทางสังคม กลุ่มและเครือข่ายชาวบ้านดังกล่าวสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเป็นปกติกับรัฐ โดยสามารถร่วมมือหรือสนับสนุนกับรัฐ หรือดำเนินการอย่างเป็นอิสระจากรัฐได้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายและกิจกรรม

ในช่วงเวลานี้ “พ่อท่านคล้าย” ยังเป็น “คนศูนย์กลาง” ที่สามารถเชื่อมโยงผู้คนเข้าเป็นเครือข่ายได้ แม้จะเป็นเชิงสัญลักษณ์ก็ตาม สามารถมีบทบาททางสังคมในบริบทใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับว่า “ใคร” จะนำ “พ่อท่านคล้าย” มาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าชาวชุมชน “เห็นดี เห็นงาม” ไปเสียทุกเรื่อง ชาวชุมชนสามารถวิเคราะห์ได้ว่ากิจกรรมนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนร่วมหรือมีผลประโยชน์แอบแฝง แต่แทบทั้งหมดมีประโยชน์ต่อส่วนร่วม เพราะ “บารมี” ของพ่อท่านคล้ายทำให้ “เจ้าภาพ” ส่วนใหญ่ “ไม่กล้า” นำพ่อท่านคล้ายมา “หากิน” แต่อาจได้ประโยชน์ทางอ้อมบ้าง

เช่น ชื่อเสียง ความราบรื่นในการบริหาร การปกครอง เป็นต้น

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม พัฒนาการและรูปแบบเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน ในงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าปัจจัยด้านธรรมชาติ หรือภัยธรรมชาติ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีพลังอย่างมาก ในการผลักดันความเคลื่อนไหวของชุมชน นอกจากนั้นยังมีปัจจัยจากมนุษย์ภายนอกและภายใน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และอัตวิสัยของบุคคลที่ผสมผสานกัน เป็นปัจจัย ซึ่งกันและกัน ในเวลาเดียวกันเพียงแต่ว่าในช่วงเวลานั้นปัจจัยใดมีพลังมากกว่าแต่ต้องมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาประกอบเสมอ ปัจจัยจึงมีหลากหลายและซ้อนทับกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เขตเศรษฐกิจ วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จึงมี “ลักษณะเฉพาะ” กล่าวคือ การมีปัจจัยภายในเป็นพื้นฐาน เช่น ภูมิศาสตร์ ความเสียหายจากวาตภัย น้ำท่วม ดินโคลนถล่ม ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แร่ธาตุ วัฒนธรรม ชุมชน อัตวิสัยของบุคคล ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็น “ลักษณะเฉพาะ” เมื่อผสานกับปัจจัยภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่มี “ลักษณะทั่วไป” เช่น รูปแบบการปกครอง การคมนาคม การพัฒนา “อุดมการณ์ คอมมิวนิสต์” องค์ความรู้ด้านการจัดการต่าง ๆ ฯลฯ ทำให้ “ลักษณะทั่วไป” กลายเป็น “ลักษณะเฉพาะ” ไปในทันที แต่เป็น “ลักษณะเฉพาะ” ที่มี “คุณภาพใหม่” ดังนั้น การศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภายใต้เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ คือ การศึกษาเพื่ออธิบาย “ลักษณะเฉพาะ” ที่มี “คุณภาพใหม่” (ในประเด็นที่ศึกษา) ที่เกิดขึ้นผ่านช่วงเวลาในชุมชนท้องถิ่น เขตใดเขตหนึ่ง นั่นเอง

จาก “ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” สู่อำนาจ “พรมแดนความรู้”

1. งานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” ได้ยืนยันความเชื่อที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็น “ตัวแสดงหลัก” ในการขับเคลื่อนประวัติศาสตร์โดยอาจมีความสัมพันธ์กับรัฐส่วนกลางอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งต่อเนื่องและไม่ต่อเนื่อง ท้องถิ่นมีพัฒนาการแตกต่างจากศูนย์กลางและมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางที่หลากหลาย มี “ตัวตน” และมีอัตลักษณ์ เป็นของตัวเอง อันเป็นปรัชญา หรือ “จิตวิญญาณการศึกษา” ที่ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้วางรากฐานไว้
2. งานวิจัยนี้ใช้ฐานคิดแกนหลักจากสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมชุมชน โดยมีแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมและเครือข่ายสังคมเป็นตัวเสริม (ดูบทที่ 1) เพื่อต้องการตอบวัตถุประสงค์งานวิจัยเป็นหลัก ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน สามารถอธิบายและเข้าใจท้องถิ่นได้อย่าง สมเหตุสมผล เนื่องจากปัจจัยต่างๆต้องนำมาวิเคราะห์ร่วมกันและสัมพันธ์กัน คือ ปัจจัยทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เป็นปัจจัยพื้นฐาน (และจำเป็น) ของสังคมทุกแห่ง แต่ไม่เพียงพอต่อการเข้าใจลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ความรู้ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งรวมความรู้

ทางภูมิศาสตร์เข้าไปด้วย มีส่วนช่วยในการเข้าใจลักษณะเฉพาะเป็นอย่างมาก สำหรับแนวคิด
เครือข่ายสังคมนั้นนำมาใช้ค้นหารูปแบบเครือข่าย อันเป็นวัตถุประสงค์เฉพาะของงานวิจัยนี้ จึงอาจ
ไม่จำเป็นสำหรับงานวิจัยอื่น ๆ สำหรับงานวิจัยนี้แนวคิดเครือข่ายสังคมมีข้อจำกัดในการวิเคราะห์
เครือข่ายที่อยู่ภายใต้พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน โดยเฉพาะด้านบทบาทของเครือข่าย
ที่ชัดเจน หากต้องการพัฒนาวิธีการศึกษาแนวนี้ต่อไปอาจต้องเปลี่ยนวิธีคิดเป็นศึกษา
“ประวัติศาสตร์เครือข่าย” ในชุมชน อาจทำให้เห็นบทบาทของเครือข่ายในชุมชนชัดเจนขึ้น

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยคิดว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามแนวทางสำนัก
เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน โดยมีแนวคิดภูมิทัศน์
วัฒนธรรมเป็นแนวคิดเสริม ก็อาจไม่เพียงพอในการเข้าใจชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง เพราะ
คำบอกเล่า หรือเอกสาร หรือ กิจกรรม ประเพณีในชุมชนท้องถิ่นมี “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ”
ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ อยู่ด้วย จึงอาจต้องใช้แนวคิด วาทกรรม (Discourse and Discourse Analysis)
หรือ ศาสตร์การตีความหมาย (Hermeneutics) หรือจิตวิทยา (Psychology) เข้ามาช่วยจะทำให้มี
ความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นลึกซึ้งมากขึ้น เพราะช่วยในการตีความหมายหลักฐานและอัตวิสัยของ
บุคคล ในลักษณะการต่อสู้ ต่อรอง ทางอัตลักษณ์

3. ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน ได้แสดงให้เห็นว่า ภายใต้
การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองสำคัญคือ นครศรีธรรมราช ที่มีอยู่มากมาย ทำให้ “ท้องถิ่น” หายไป
งานวิจัยนี้สามารถเชื่อมต่อกับองค์ความรู้เหล่านั้น ดังเช่นการศึกษา ศึกษา “ศิรีวง 200 ปี” ที่พรพิไล
เลศิวิชา (2532) ได้เสนอไว้ ทำให้เราสามารถเห็นวิถีชีวิตของ “ชาวเหนือ” ได้ในระดับหนึ่ง ขณะนี้
เราได้รับทราบแล้วว่า “ชาวนอกเขา” มีตัวตนอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์เมืองนครอย่างเด่นชัด

นอกจากนั้นงานวิจัยนี้ ช่วยให้การศึกษาวงการอย่างน้อย 3 เรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
“ชาวนอกเขา” มีมุมมองที่กว้างออกไปและมีความหลากหลายเพิ่มขึ้น คือ เรื่อง ประวัติศาสตร์
การขุดแร่บนเขาสุณย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอนาวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยจันทรา มาศสุพงศ์
(2550) เรื่องบ้านหลักช้าง: สภาพความเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยสมทรง นุ่มนวล (2548) และ
(บทความ) เรื่องประวัติศาสตร์สองฝั่งแม่น้ำคูดด้วน โดยชาติ ศิลปรัศมี (2549) พร้อมทั้งได้เชื่อมต่อกับ
งานทั้งสามเรื่องให้อยู่ในบริบทเดียวกัน

งานวิจัยนี้นอกจากเสนอเนื้อหาที่สามารถเชื่อมต่อกับองค์ความรู้กับเมือง
นครศรีธรรมราชและชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบนที่กล่าวมาแล้ว งานนี้ยังได้เสนอวิธีการศึกษา
ที่แตกต่างออกไปอีกด้วย ทำให้มีประเด็นที่หลากหลายเพิ่มขึ้นอันนำไปสู่ “ข้อถกเถียง” ต่อไปใน
อนาคต

4. งานวิจัยนี้ได้เชื่อมต่อดังกล่าวกับการศึกษาในภาคใต้ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือ งานเรื่องตามรอยช้างเผือก โดยสารูป ฤทธิ์ชู และสุณีย์ ทองไชร์ (2543) ผู้วิจัยพบว่าการเลือกพื้นที่ศึกษา ชุมชนที่มีช้างตามธรรมชาติ ที่บ้านช่องช้าง หากมีการศึกษาเพิ่มเติมโดยขยายขอบเขต ออกมาถึง “นอกเขา” ฝั่งนครศรีธรรมราชจะทำให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เพราะบริเวณนี้มี “วัฒนธรรมช้าง” เก่าแก่ และเป็น “ฐานที่มั่น” ของ “แม่ทัพใหญ่” ในยุคสร้างป่าเป็นนา (ยุคในงานตามรอยช้าง) ที่งานได้กล่าวถึงคือ ชุมพิปูนปรหมประดิษฐ์ นั่นเอง

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาแบบ “เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม” เป็นการพัฒนา การศึกษาภาคใต้ที่เน้นประเด็นต่าง ๆ ในภาพรวม การศึกษาแบบเขตฯ ทำให้เข้าใจภาคใต้ชัดเจนขึ้น เพราะให้ความสำคัญกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ และต้องศึกษาหลาย ๆ ประเด็นที่สัมพันธ์กันพร้อม ๆ กัน อย่างน้อยที่สุดคือความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การศึกษาเขตภาคใต้ตอนบน คือ เรื่องพลวัตเศรษฐกิจชุมชนลุ่มน้ำ ไซยา โดยพรพิไล เลิศวิชา (2546) และการศึกษาเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง คือ โครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา หัวหน้าโครงการคือ ยงยุทธ ชูแว่น “ลุ่มน้ำไซยา” ให้ภาพเขตที่เกี่ยวกับภูเขา แม่น้ำ และทะเล โดยมีพัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับรัฐ ไซยาในอดีต มณฑลชุมพรในสมัยปฏิรูประบอบราชการ การเข้าสู่ ยุคสมัยต่าง ๆ ฯลฯ “ลุ่มทะเลสาบสงขลา” ให้ภาพเกี่ยวกับที่ราบทำนา อู้น้ำของภาคใต้ ความสัมพันธ์กับหัวเมืองทางใต้ มีความสัมพันธ์ทางทะเลอย่างมีนัยสำคัญ (มากกว่าลุ่มน้ำไซยา) ฯลฯ สองภาพ สองเขต เรื่องราวแต่ละเขตมีความเด่นชัด แตกต่าง แน่นนอนว่าย่อมต่างจาก เขตตอนกลาง อย่าง “ชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปีตอนบน” ที่สัมพันธ์กับเมืองนครศรีธรรมราช ความแตกต่างที่สำคัญคือปัจจัยภายใน การเป็นเขตเขาสูงกว่าแถบไซยา แน่นนอนย่อมสูงกว่าแถบ ทะเลสาบสงขลาไม่ติดทะเล ทำนาผืนเล็ก ๆ เลี้ยงชีพ มีอำนาจท้องถิ่นที่แข็งแกร่ง สัมพันธ์กับ ช้าง ผจญภัยภัยธรรมชาติร้ายแรงหลายครั้ง เป็นพื้นที่ “สีแดง” (เข้ม) มีแร่เขาสุกซ์ที่นำมาสู่เรื่องราว คล้ายกับ “ชุดทองในหนังควาย” เคารพศรัทธาพระสงฆ์คนสำคัญคือ พ่อท่านคล้าย ยิ่ง “เทพเจ้า” จนแสดงออกเด่นชัดทั้งพื้นที่ทางกายภาพ สังคม และความคิด ฯลฯ

ภาพของการศึกษาแบบเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมแต่ละเขตจึงมีความชัดกว่าการศึกษา ในภาพรวม เพราะทำให้เห็น “ความต่าง” เพราะความแตกต่างทำให้ชัดเจนที่สำคัญคือ จากการศึกษา ผู้วิจัยได้พบ “ร่องรอย” การเชื่อมต่อของผู้คนทั้งสามเขต กล่าวคือ บรรพบุรุษ “คนลุ่มน้ำตาปีตอนบน” จำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ชายมาจากลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะแถบพัทลุง และ “คนลุ่มน้ำตาปี ตอนบน” หลายครอบครัวได้อพยพไปอยู่ลุ่มน้ำไซยา ด้วยการไปบุกเบิกพื้นที่ใหม่ในยุคหลัง 2500 นั่นก็หมายความว่าสามารถนำไปศึกษาหาความสัมพันธ์ของแต่ละเขตได้อีกด้วย

5. งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งที่เชื่อมต่อกับความรู้ของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง แนวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน ในประเด็นคำถามว่า ชุมชนดำรงอยู่โดยยังรักษาระบบเศรษฐกิจแบบชุมชนไว้ได้ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจสองระบบในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างไร ลักษณะไหน ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรธรรมชาติเหลือน้อยลงมาก ขณะเดียวกันรัฐและทุนเข้าไปผนึกแน่นกับชุมชนมากขึ้น งานวิจัยนี้พบว่า ชาวชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำตาปตอนบนในปัจจุบัน เป็นผู้ผลิตเล็กอิสระที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบชุมชน โดยการผลิตหลักต้องพึ่งพาระบบตลาดทุน กล่าวคือ คราวเรือนและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต เป้าหมายการผลิต คือรักษาการดำรงอยู่ของคราวเรือนและชุมชนให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ และผลิตข้าวรอบครัวและชุมชนได้ แม้จะผลิตเพื่อขายก็เพื่อได้เงินมาเลี้ยงครอบครัว ไม่ได้เพื่อกำไรสูงสุด วิธีการผลิตใช้แรงงานในคราวเรือนเป็นหลัก มีวัฒนธรรมชุมชนด้านต่าง ๆ แต่เนื่องจากการผลิตหลักเป็นเชิงพาณิชยกรรมที่ต้องพึ่งพาตลาดทุน และการส่งออกนอกประเทศ ทำให้รายได้หลักในการเลี้ยงตัวเองและชุมชนขึ้นอยู่กับระบบตลาดทุน ในปัจจุบัน ผู้ผลิตเล็กอิสระเหล่านี้จึงดำรงอยู่ในวิถีชีวิตสองแนวทาง คือ

5.1 ทำการผลิตหลักบนที่ดินของตัวเอง แล้วส่งขายตามระบบตลาด นำรายได้มาเลี้ยงครอบครัว โดยอาจมีเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง หรือมีรายได้เสริม หมายความว่า หากขายผลผลิตหลักไม่ได้ ก็สามารถกลับมาทำการเลี้ยงตัวเองได้ เพราะยังมีที่ดินเป็นของตัวเอง และ

5.2 มีลักษณะคล้ายกับข้อที่ 1 แต่แนวทางนี้ รวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อต่อรอง ต่อสู้กับระบบตลาดทุน หมายความว่า ไม่ให้ระบบตลาดทุนกำหนดรายได้หลักฝ่ายเดียว ดังเช่นกลุ่มไม้เรียงและเครือข่ายได้ปฏิบัติตามทั้งสองแนวทางนี้ไม่ขัดแย้งกัน แต่แนวทางที่สองได้รับประโยชน์และมี “คุณค่า” มากกว่า แนวทางแรกสามารถเปลี่ยนมาเป็นแนวทางที่สองได้ ทั้งสองแนวทางอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบชุมชน เพราะหัวใจสำคัญในการพิจารณาระบบเศรษฐกิจชุมชน คือ การเป็นผู้ผลิตเล็กอิสระ ที่สามารถเลือกแนวทางการผลิตแบบไหนก็ได้ พึ่งพาตัวเองได้ทั้งในครอบครัวและชุมชน

ผู้ผลิตเล็กอิสระเหล่านี้ได้ผ่านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ผ่านระบบวัฒนธรรมชุมชนมายาวนาน ผ่านการต่อสู้ ต่อรอง กับกลุ่มต่าง ๆ และรัฐมายาวนาน พวกเขาเป็น “ผู้บุกเบิก” ที่สามารถพึ่งตัวเองมาได้ การพึ่งตัวเอง และพึ่งกันเอง คือ อำนาจที่แข็งแกร่งที่สุดของพวกเขา ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงสามารถปรับตัวได้ทุกรูปแบบ โดยเฉพาะสามารถรวมตัวกันสร้างเป็นเครือข่ายแนวนอนได้ทุกยุคสมัย ดังงานวิจัยนี้แสดงให้เห็น

นอกจากนั้นในงานวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของเครือข่ายทางสังคม วัฒนธรรมแบบหนึ่งที่ยังดำรงอยู่ข้ามยุค ข้ามสมัย คือ เครือข่ายพ่อท่านคล้าย และเป็นเครือข่ายที่สามารถเชื่อม หรือโยงทุกเครือข่ายได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยคิดว่าทุกชุมชนต้องมีเครือข่ายทางสังคม

วัฒนธรรมที่โดดเด่นอยู่ หากนำมาบูรณาการและพัฒนาต่อไป ชุมชนก็สามารถดำรงอยู่อย่างแข็งแกร่งขึ้น

การที่ระบบเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันทั้ง ๆ ที่ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติจำกัดลง พร้อมทั้งรัฐและทุนเข้ามามีอำนาจในชุมชนมากขึ้น ก็เพราะลักษณะชุมชนที่ให้ความมั่นคงด้วย “ระบบวัฒนธรรมชุมชน” งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า การรวมตัวกันและสร้างเครือข่ายแนวอนแบบใหม่มีที่มาจาก “ระบบวัฒนธรรมชุมชน” ที่มีมาในอดีต ผ่านการปรับตัวผสมผสานกับองค์ความรู้ต่าง ๆ ในแต่ละสมัย คือความมั่นคงอย่างหนึ่งของชุมชน และการที่ชุมชนทำอย่างนั้นได้เพราะพวกเขายังเป็น ผู้ผลิตเล็กอิสระที่สามารถพึ่งพาตัวเอง และพึ่งกันเองได้นั่นเอง

6. งานวิจัยนี้ค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนกับพระสงฆ์ที่มี “ลักษณะพิเศษ” ดังได้กล่าวไป พิจารณาเฉพาะด้านองค์ความรู้ทั่วไป เป็นการยืนยันถึง “อำนาจ” ในสังคมไทยของพระสงฆ์ที่มีความ “ศักดิ์สิทธิ์” (วิทยา สุจริตชนรัตน์, 2523) งานวิจัยนี้เสนอเพิ่มเติมว่า “ความศักดิ์สิทธิ์” ระดับที่สามารถปฏิบัติการทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพข้ามยุค ข้ามสมัยอย่างพอกันค่านั้น ต้องขึ้นกับบริบททางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ของสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ และต้องมีเรื่อง อคติวิสัยเฉพาะตัวของพระสงฆ์รูปนั้น ๆ ด้วย

อำนาจ “ศักดิ์สิทธิ์” ของพระสงฆ์ในระดับชาวบ้านธรรมดาที่มีอยู่นี้เป็นการเสนอเพิ่มเติมให้กับข้อเสนอของ สมเกียรติ วันทะนะ ที่เสนอกรอบการวิเคราะห์อำนาจดั้งเดิมในสังคมไทยสยาม (2530, หน้า 197-220) โดยมีเพียงอำนาจธรรมชาติ อำนาจเหนือมนุษย์ (เช่น พรหม กุศพิศาสง) และอำนาจมนุษย์ ที่มีเพียงผู้ปกครองพุทธรัฐ และกล่าวจะมาถึง “อาณาประชาราษฎร์” ก็ต้องผ่าน “เสนาอำมาตย์ ข้าราชการบริวาร” อีกชั้น กรอบการวิเคราะห์นี้ให้ความสำคัญกับรัฐมากเกินไป แท้จริงแล้ว ประชาชนคนธรรมดาก็มี “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ต่อกัน ในกรอบของ “ความศักดิ์สิทธิ์” การศรัทธา เคารพ นับถือ ในระดับสูงได้ ที่สำคัญคือความสัมพันธ์ในระดับชาวบ้านนี้สามารถเป็นอิสระ จากอำนาจของรัฐได้ แม้ว่าอาจสัมพันธ์กับรัฐอยู่ สามารถปฏิบัติการจริงทางสังคมได้ทั้งหมด ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือวัฒนธรรม โดยรัฐไม่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องได้

ข้อเสนอแนะ

ในช่วงเริ่มต้นบทที่ 7 ข้อ 1 และ 2 ผู้วิจัยได้เสนอแนะไปบ้างแล้ว ในประเด็นเรื่องวิธีการศึกษา ทั้งแนวคิดเรื่องเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม การใช้วิธีวิทยาและแนวคิดให้หลากหลาย รวมถึงช่องว่างของข้อสรุปและพรมแดนความรู้ ผู้วิจัยอยากเสนอประเด็นเพิ่มเติมที่เป็นการเฉพาะ เพื่อขยายต่อจากงานวิจัยเรื่องชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำดาปีตอนบนคือ

1. ควรศึกษาด้านอื่น ๆ ที่เป็นปัจจุบันให้ละเอียด เช่น สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในสาขาวิชาด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม บทบาทขององค์กรและเครือข่ายชุมชน ฯลฯ เมื่อเชื่อมกับงานประวัติศาสตร์สามารถนำไปพัฒนาระดับเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมได้ เพราะเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำหลายสายฝั่งตะวันตกสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมจังหวัดกระบี่และสุราษฎร์ธานี

2. ควรขยายขอบเขตการศึกษางานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จากชุมชนลุ่มน้ำตาปีตอนบนไปสู่ลุ่มน้ำตาปีตอนกลางและตอนล่าง หรือศึกษาเป็นชุดโครงการวิจัยไปทั้งลุ่มน้ำตาปีในลักษณะเดียวกับที่ “ลุ่มทะเลสาบสงขลา” ได้ดำเนินการมาจะเกิดประโยชน์เพิ่มมากขึ้น

3. ควรขยายเนื้อหาการศึกษาในประเด็นการดำรงอยู่ของผู้ผลิตเล็กอิสระในปัจจุบัน ทั้งกระบวนการคือการผลิต ซื้อขายแลกเปลี่ยน การจัดสรรรายรับ รายจ่าย การใช้เวลาว่าง การนันทนาการ กิจกรรมทางความเชื่อและประเพณี เป็นต้น และขยายไปสู่การศึกษาประเด็นการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายความร่วมมือชาวบ้านแวนอนที่พัฒนามาถึงปัจจุบัน ได้สร้างความมั่นคงภายในชุมชนได้อย่างไร หรือจะส่งเสริมพัฒนาไปในทิศทางอย่างไรในอนาคต